

Людмила АФАНАСЬЄВА
Людмила ГЛИНСЬКА

З ДОСВІДУ ВИВЧЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ У ЗАПОРІЗЬКОМУ ПРИАЗОВ'І (проекти Лабораторії соціологічних досліджень Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького)

Сучасне та майбутнє суспільства відтворюються через його минуле. Тому оцінка соціальної пам'яті є актуальною та необхідною для вирішення практичних завдань суспільства в контексті позитивної трансляції та продукування історичного досвіду минулих поколінь і для формування світоглядних орієнтацій людей стосовно власної історії та культури. Це означає, що соціальна пам'ять є сферою інтелектуальної та духовної спадщини, яка в перспективі спрямована на визначення соціально-культурного, ідеологічного, світоглядного, державницького потенціалу суспільства.

Всі ми, люди різного віку, національностей, віросповідань, політичних поглядів, об'єднані нашим спільним надбанням — землею, на якій живемо, працюємо, відпочиваємо, ростимо дітей, землею, на якій більшість із нас народилась і в яку піде назавжди.

Кожному віку суспільства, як і віку людини в цьому суспільстві, властива своя «мозаїка цінностей». Сьогодні у світі відбуваються досить цікаві протилежні один щодо одного процеси. Незважаючи на існуюче культурне розмаїття, на прагнення багаточисельних народів і урядів захистити самобутність своєї культури, люди починають прагнути до деякої уніфікації, до того, щоб говорити однією мовою, одягатися в однакове вбрання, надавати перевагу подібним розвагам.

Було б прикро і несправедливо, якби пам'ять про нас, про наш час не збереглася в майбутніх поколіннях, пішла в небуття. Щоб такого не сталося, потрібно не лише любити свій край, оберігати його своєрідність і примножувати здобутки, але й знати історію, культуру народів, що його населяють, шанобливо ставитись один до одного, передавати наші надбання нащадкам.

Етнокультурне буття народів України стає предметом ґрунтовних наукових досліджень у значній мірі саме тому, що українське суспільство має вирішити проблему поєднання процесу державотворення та поступального розвою етнокультур усіх своїх народів, а також якомога повніше залучити всі етноси до процесу державного будівни-

цтва, перетворюючи полікультурність із фактору нестабільності держави на фактор її сили і могутності. З іншого боку, значна увага до багатогранного розвитку етнокультурного життя всіх народів України має засвідчити реальність демократичних прагнень держави й громадянського суспільства.

Україну загалом прийнято вважати державою з поліетнічним складом населення, однак її не можна віднести до типових поліетнічних країн, адже українці (за винятком деяких регіонів) складають більше $\frac{3}{4}$ населення. У нашому дослідженні об'єктом є саме один з таких нетипових для України поліетнічних регіонів — Запорізьке Приазов'я.

Протягом багатовікової історії господарського освоєння території Запорізького Приазов'я тут проживали численні народи, які залишили сліди свого перебування — значну частину культурної спадщини України.

Історично Запорізьке Приазов'я — це територія, на якій здавна відбувалися масштабні історичні події, пов'язані з мешканням і переміщенням багатьох народів. Тут зароджувались, розвивались і гинули різні культури. Оригінальним пам'ятником стародавніх часів є Кам'яна могила, унікальні петрогліфи зберігають інформацію про господарське і духовне життя мешканців регіону від епохи палеоліту до епохи бронзи.

Динамічність соціальних змін, пов'язана з історичною долею нашого краю, зберігалася також у пізніші періоди, за середньовіччя і нового часу, коли Запорізьке Приазов'я у зв'язку з геополітичним і військовим протистоянням входило до складу різних державних утворень, було місцем переселення представників багатьох народів і народностей.

Початок формування постійного національного складу населення Запорізького Приазов'я припадає на другу половину XVIII ст. Колонізаційна політика царського уряду створила умови для заселення та господарського освоєння регіону представниками як народів Російської імперії (українців, росіян, євреїв та інших) так і держав-сусідів (німців, болгар, чехів та інших).

Разом із представниками різних етносів до Запорізького Приазов'я переселилися і представники окремих конфесій, які визначаються як етноконфесійні групи. Серед них слід відзначити менонітів (основу яких склали фрізи і фламандці), духоборів, молукан (росіяни та українці)¹.

Характерною ознакою Запорізького Приазов'я було постійне ускладнення етнічної палітри. Інтеграційні міжетнічні процеси спричинили численні взаємні запозичення і сприяли виникненню спільних рис культури цього поліетнічного регіону.

В умовах інтенсифікації практичної взаємодії представників різних етносів складалася та транслювалася своєрідне сприймання і розуміння світу як упорядкована світоглядна система. Тому саме виявлення загального та специфічного в розвитку культури різних народів допоможе сформувати толерантні відносини між ними, краще зрозуміти полілог цих культур, відтворити та зберегти унікальну духовну та історичну спадщину Півдня України.

Сьогодні на території Запорізької області зареєстровано більше 60 національно-культурних товариств. Слід зазначити, що в самому Мелітополі та районі проживають представники майже 100 національностей, функціонують 19 національно-культурних товариств, члени яких з повагою ставляться один до одного. В травні 2008 р. в межах

«Європейського року міжкультурного діалогу» стартував проект Ради Європи, спрямований на обмін досвідом щодо підтримки культурного розмаїття, покращення культурної взаємодії народів, а також розвитку толерантності.

У ході візитів експерти Ради Європи відібрали для участі в пілотній фазі проекту дванадцять європейських міст з семидесяти заявлених. Україну ж в європейському міжкультурному діалозі представляв саме Мелітополь.

Лабораторія соціологічних досліджень Мелітопольського державного педагогічного університету імені Б. Хмельницького вже понад 10 років досліджує етноконфесійну палітру Запорізького Приазов'я. Оскільки переселенці опинилися в Запорізькому Приазов'ї в нових соціокультурних умовах, то, відповідно до сценаріїв поведінки етнічних локальних груп в інородному культурному середовищі, замикалися та довгий час, зберігали притаманні їм елементи аграрного суспільства в повсякденному житті й суспільних відносинах. Тож питання виявлення й аналізу специфічних форм їхньої соціокультурної поведінки стало для нашої лабораторії одним із першочергових. У площині розв'язання цього питання на особливу увагу заслуговує один з напрямів соціально-історичних студій — «усна історія». Звернення до усних наративів як до потужного інформативного джерела означає залучення до розгляду широкого пласта «народної історії» — особливого комплексу культурно-історичних уявлень, які були сформовані на побутовому рівні. У нашому випадку активне залучення усних історій як функціональної складової джерельної бази з історії заселення Запорізького Приазов'я стало одним із перших кроків до вивчення традиційної етнокультури. Проведені польові дослідження сприяли комплексному пізнанню усних історій як складника джерельної бази етнокультурних процесів Запорізького Приазов'я.

Ця багаторічна праця знайшла своє відображення в наукових та популярних монографіях². Окремим досягненням лабораторії є налагодження дружніх зв'язків із національними товариствами міста та регіону.

Першою спробою творчого пошуку стало популярне видання «Народи Північного Приазов'я (етнічний склад та особливості побутової культури)», яка містить дані про формування етнічного складу населення, визначення та опис основних етнічних груп, аналіз динаміки змін національного складу сучасної Запорізької області. Основний зміст і цінність цієї праці становить зібраний на основі усних наративів представників різних національностей нашого краю і представлений у ній матеріал про їхню побутову культуру: опис традиційного житла, народного одягу, декоративно-прикладного мистецтва, національної кухні, самобутньої музичної культури, свят і звичаїв. Все це дає можливість визначити не лише неповторність, самоцінність духовного складу та ментальності різних національних груп, але й виявити загальні риси і форми культури, що склалися внаслідок спільного історичного існування та спілкування. Завершує книгу термінологічний словник і список джерел та літератури, які дають можливість читачеві ознайомитися зі змістом основних народознавчих, культурологічних, етнографічних понять, розширити свої знання з багатьох питань, поставлених і розкритих авторами цього видання. Але на цьому творчий пошук не зупинився. Для висвітлення окремих аспектів сучасних етнокультурних процесів Лабораторією соціологічних досліджень було про-

ведене анкетування. Результати анкетування дали змогу виявити особливості етнічного самоусвідомлення населення та його національно-державницьку орієнтацію.

Блок питань щодо культури міжетнічного спілкування допоміг сформулювати узагальнену думку представників різних етнічних груп про визначальні риси національного характеру, формування спільних рис, ставлення до представників інших національностей, моральні чинники взаємовідносин між народами. Аналіз отриманих результатів дозволив виділити найбільш важливі аспекти сучасного буття етносів регіону задля кращого розуміння тих етнокультурних та соціо-психологічних процесів, які відбуваються на території Запорізького Приазов'я і в Україні в цілому. Дані соціологічного опитування знайшли відображення в монографії «Етнокультурні та етноантропологічні чинники в регіональному контексті: на прикладі історії Запорізького краю XIX—XX ст.»³.

Наступна монографія «Етносоціальне буття народів Запорізького Приазов'я в геокультурному контексті»⁴ є спробою аналізу цілісної картини етнокультурного буття народів Приазов'я через призму геокультурного простору. У цій монографії висвітлено сучасні уявлення про місце та роль етнокультурного ландшафту в геокультурному просторі. У її основі лежить особливе, просторове «прочитання» ландшафту, спрямоване на осмислення передовсім своєрідності не тільки «місця», а й «місцевих спільнот». У нашому випадку звернення до усних наративів як до потужного інформативного джерела, залучення до розгляду широкого пласта «народної історії» — особливого комплексу культурно-історичних уявлень, які були сформовані на побутовому рівні — стало одним із перших кроків до вивчення етносоціального середовища. Виявлення конструктивних характеристик усних історій як джерела інформації неминуче зачіпало й комунікативні аспекти суспільного буття, оскільки через дослідження механізмів продукування та подальшої трансляції соціально значущої інформації в етнокультурному середовищі певних колективів відкрило можливість вивчення — крізь призму суб'єктивного досвіду респондентів — структури соціуму та соціально-поведінкових сценаріїв, які допомогли визначити буття як окремої людини, так і місцевого співтовариства.

В дослідженні нами застосовувались наступні підходи:

— еволюційний (віталістичний) підхід, який дає можливість розглядати ландшафт як організм, що проходить певні стадії в своєму розвитку;

— сциєнтичний (структурно-морфологічний) підхід — спрямований на вивчення причинно-наслідкових і функціональних зв'язків між властивостями географічного простору та культурними явищами;

— феноменологічний підхід — як засіб опрацювання «смыслового поля» просторових відносин і значень явищ культури. Геопростір культурних феноменів - це простір смислів (екзистенційне середовище мешкання людей). Головною метою такого підходу стає виявлення і описування смислових значень артефактів, які підпадають під спостереження;

— перцепційний підхід спрямований на вивчення сприйняття, виявлення образів ландшафту та певних їхніх «культурних кодів»: це і семантичний аналіз простору та якості середовища, вивчення символіки, смислу і цінності місця, осмислення просторової

картини сакрального і профанного, топоніміки, структури географічних образів простору тощо. Цей підхід характеризує ставлення тих або інших етнічних спільнот до омешканого ними середовища.

У ході польових досліджень, заснованих на спогадах очевидців певної фіксованої визначної події; вивченні звичаїв, фольклору, традицій, побуту та стилю життя представників різних поколінь протягом певного періоду часу, ми дійшли висновку, що саме усно-історичні дослідницькі проекти дадуть можливість висвітлити ділянки соціального буття, які виявилися поза межами офіційної історії, розкрити багатоманітність інтерпретацій минулого, почути голос усіх суб'єктів соціального процесу і з'ясувати особливості історичної пам'яті й чинники конструювання колективної ідентичності.

Актуальність дослідження зумовлена як специфікою етнокультурного буття Запорізького Приазов'я, так і загальними проблемами соціально-культурного розвитку етносів. Саме тому проблеми поєднання процесу державотворення та поступального розвитку етнокультур і якомога повнішого залучення всіх етносів до процесу державного будівництва, стають предметом ґрунтовних наукових досліджень. З іншого боку, значна увага до багатогранного розвитку етнокультурного життя усіх народів України має засвідчити реальність демократичних прагнень держави та громадянського суспільства. Поліетнічність як даність і передумова функціонування суспільства зберігає можливість повноцінного здійснення культурогенезу саме завдяки тому факту, що етнічні відносини є органічними, взаємообумовленими, взаємопов'язаними в межах систем «людина-людина» та «людина-природа».

Слід відзначити, що пошуки етнічної ідентичності та намагання зберегти самобутність — об'єктивний процес, який буде посилюватись в майбутньому, адже глобалізаційні процеси сучасного світу, що приводять до взаємопроникнення культур та руйнації культурних бар'єрів і кордонів, сприятимуть посиленню культурної самоідентифікації через властиве людині прагнення бути неповторною й самобутньою. Паралельно ж із етнодиференціюючим процесом відбувається і відбуватиметься надалі процес консолідації етносів, що потребує їхньої глибинної поваги, розуміння і підтримки суб'єктів цього процесу задля уникнення можливих конфліктів, протиріч і перешкод. Тому детальний аналіз особливого, фрагментарного та загальнолюдського у розвитку культури України сприятиме гармонізації міжнаціональних відносин та оптимізації шляхів задоволення соціально-культурних запитів людей.

Провідною ідеєю дослідження є думка про те, що трансформація етнічної культури здійснюється під впливом важливого фактору — глобалізації. Сьогодні буття кожного етносу чи держави переплітається з проблемою виживання всього людства. До того ж, ідеться не про штучно виокремлену і замкнену етнічну культуру, а про те, як саме кожен етнос зберігає ознаки культури, свою унікальність, набуті в процесах соціогенезу, глибинні особливості і відмінності за умов універсалізації та стандартизації людської діяльності. Тому важливо визначити чинники, які сприяють інтеграції унікальних, хоча й роздрібнених, культур та міжетнічному й міжконфесійному діалогу, гармонізації суспільних відносин у геопросторі.

Дослідження здійснювалось на двох рівнях:

— на рівні поглибленого теоретико-методологічного аналізу геокультурної та суспільно-політичної ситуації, що склались на даному етапі трансформаційних змін в Україні з обґрунтуванням концептуальних засад і підходів до вирішення дослідницьких завдань;

— на емпіричному рівні, що передбачає перегляд ефективності застосування теоретичних положень і гіпотез до даних, отриманих в результаті проведених глибинних інтерв'ю з представниками різних етнічних груп, що мешкають на території Запорізького Приазов'я.

Для з'ясування особливостей трансформаційних процесів у Запорізькому Приазов'ї дослідження велися у Бердянському, Мелітопольському, Приазовському, Приморському, Токмацькому, Чернігівському, Якимівському районах і на території міських рад Бердянська, Мелітополя, Токмака.

Пріоритетними проблемами досліджень для лабораторії є:

— культура та ідентичність етносів Запорізького Приазов'я: освоєння нового простору;

— ритуально-обрядова культура та фольклористика;

— субкультура як одиниця аналізу національної та етнічної ідентичності;

— походження топонімів соціокультурного простору;

— норма і девіація в системі світоглядних орієнтацій;

— світоглядні універсалії народної творчості.

У дослідженнях була застосована методологія збору даних, яка поєднує можливість глибинного інтерв'ю, аналізу документів, порівняльно-історичного та методу пережитків. Поєднання таких методів дало можливість об'єктивніше висвітлити духовний світ людини, її цінності, традиції, стереотипи, страхи та надії як найцінніші джерела дослідження культури суспільства.

Отримання вербальної інформації здійснювалось за допомогою опитувальника безпосередньо в процесі інтерв'ю чи опосередковано — шляхом анкетування. Опитування зазвичай проходило у вигляді індивідуальної чи колективної бесіди з інформантами за наперед розробленою програмою чи без неї.

Підготовча робота до польових досліджень передбачала вивчення літератури, архівних документів, підготовку детальних програм соціологічних досліджень, забезпечення сучасними технічними засобами — відео- аудіо- і фотоапаратурою, досконаліми диктофонами, а також транспортом.

Метод пережитків дозволив зробити деякі висновки про стан речей на більш ранньому історичному етапі існування того чи іншого народу, адже в культурі кожного етносу зберігаються залишки минулого.

Порівняльно-історичний метод передбачає порівняння задля виявлення спільного та особливого в розвитку культур народів і причини цих подібностей і відмінностей. Міжкультурні (крос-культурні) дослідження варіабельності й кореляції тих чи інших рис національних культур дозволили виявити групи ознак, які можна спроектувати в минуле для більш точного розуміння історичних подій.

Коли йдеться про осмислення культури певного народу, то загальні її закономірності пізнаються глибше, якщо розглядаються у тісному зв'язку з живою людиною і через її повсякденну діяльність у всьому різноманітті умов життя. Зрозуміти історично конкретну людину, усвідомити внутрішні психоемоційні стимули її поведінки неможливо поза аналізом обставин, які щільно й непомітно оточують її, тобто поза традиціями повсякденного існування й певним чином організованого життєвого середовища.

Однак дослідження історії повсякдення передбачає деякі методологічні труднощі, обумовлені певною часовою відстанню; багато подій стерлися в пам'яті або ж на них нашарувалися спогади та розповіді інших людей. Вік деяких очевидців минулого є досить похилим (60–80 років), а багато подій, про які вони свідчать, відбувалися за часів їхнього дитинства, що спонукає до особливої пильності в оцінці свідчень респондентів.

Вивчення суто індивідуальних особливостей культурного життя представників різних національностей — нормальний елемент усної історії. Індивідуальний духовний досвід, моральні або поведінкові цінності не просто «відбивають» у собі історію, а завдяки переломленню в людині різнорідних структур психіки, мови, логічного мислення опосередковують історію в актах людського воління, творять історію⁵.

Отже, характеристика типу культури під кутом зору організації повсякденного життя в його реаліях та формах передбачає звернення до конкретної спільноти як джерела тих цінностей та ідеалів, що характеризують їхню культуру.

Зміни ідеалів завжди відображали еволюцію ціннісних орієнтацій, суспільного самовідчуття. Вивчення культурно-історичних процесів через реалії повсякденного життя стає справді плідним саме сьогодні, адже речі, побут, матеріально-просторове середовище, що збереглися в культурному досвіді людства, можуть свідчити про особливості кожної етнічної культури. Сьогодні під впливом кіно, телебачення, масових візуальних засобів комунікації предметно-побутове середовище, гра його знакових символів, породжувані ним роздуми та пристрасті стали одним із центральних елементів соціокультурного досвіду часу.

Емпіричні дослідження ландшафтних, етнічних та конфесійних елементів соціокультурної структури Запорізького регіону включали:

- контент-аналіз історичних та юридичних документів;
- етнографічні експедиції;
- збирання спогадів очевидців певної ситуації;
- вивчення звичаєвих структур, фольклору, традицій, побуту та стилю господарювання, ужиткового мистецтва самотніх спільнот, а також представників різних поколінь протягом певного періоду часу.

Враховуючи вік респондентів та суттєву емоційно-ціннісну забарвленість сприйняття подій, було вирішено відмовитись від формалізованих або напівформалізованих інтерв'ю на користь глибинних інтерв'ю за певним сценарієм. Сценарій передбачав такі проблемні блоки для обговорення: історія переселення народів та організація їхнього життя на новій території; зміни геополітичних режимів та їхній вплив на способи життя населення; проблеми, що найбільше турбували людей під час заснування

нових поселень і обживання нової території; способи розв'язування цих проблем; формування назв нових поселень; з представниками яких національностей склались сусідські відносини і наскільки вони були толерантними, добросусідськими; організація традиційно-побутової культури в нових умовах; як вирішувалася проблема мовного бар'єру між народами; особливості одягу, предметів домашнього вжитку, кухні, фольклору переселених народів; ставлення молоді до традиційної культури свого народу; динаміка змін і трансформацій у культурі кожного народу.

Так, аналізуючи розповіді людей про минуле свого народу й емоційно-ціннісне сприйняття світу сусідніх народів, можна стверджувати, що в головному практично всі розповіді респондентів про пережите, про практики виживання, про відносини між народами суттєво збігаються.

Саме така широка представленість думок різних оповідачів, які посідають різні часові, вікові, політичні та соціальні позиції, допомагають краще досягнути масштаб подій та особливості соціокультурних процесів, які відбувалися на запорізькій землі.

Було виявлено, що основними причинами, які змушували людей залишати свої рідні землі та переїздити в невідомі краї, було важке життя цих людей на батьківщині і втішні підбадьорливі листи перших емігрантів. Але для більшості сам процес переселення і перші роки життя на новій, майже необжитій землі були досить важкими і бідними. Заважало також незнання російської мови. Коли росіянин, наприклад, говорив «да», «да», то чех розумів це так, ніби росіянин хоче йому що-небудь дати. Сприйняття факту переселення емігрантів та початкові практики виживання за надзвичайно складних умов були суттєво зумовлені загальним ставленням особи до факту переселення. Наприклад, ось як розпочала свою розповідь жителька села Новогородківка Халупник Анастасія Йосипівна, 1935 р. нар., про заснування села Чехоград Запорізької області:

«Взимку 1869 року зібралось в Криму 92 сім'ї емігрантів із Чехії, вибрали для поселення місце біля 20 верст західніше Мелітополя, на півночі від Криму. Коли добрались до місця, то раптом вдарили сильні морози, які застали людей на пустій рівнині, ніякого захисту проти холодного степового вітру і дощу не було. Хто де міг, там і ховався: чи то в сіно, бур'ян. Люди допомагали переселенцям з одягом. Проблема була з водою. Її потрібно було нести за 10 верст. Не можна було чекати з будівництвом. Будували так звані землянки. Але, незважаючи ні на що, люди хотіли побудувати Чехоград, вірили, що це дійсно буде «град», тобто місто»⁶.

Незважаючи на труднощі, люди в основному жили мирно і дружно, допомагаючи один одному, складались добросусідські стосунки з представниками інших національностей. Так, наприклад, татарська сім'я Ідрисових розповідала:

«Зверніть увагу, ми одні татари серед сусідів, але з якою повагою до нас ставляться. Коли я захворів, відмічає господар Ескандер Ідрисов, мені до сліз було приємно, що всі запитували "Де Ви були? Що з Вами, чому не сказали, що захворіли?" Всі старались мене обняти і поцілувати. От у мене друзі і чеченці, і вірмени, і грузини, і євреї. Всі вони, мої друзі, і сьогодні

в душі звичайно залишилися. Як бачите, люди можуть жити мирно і з повагою ставитись і до інших традицій і до всього. А насправді світ прекрасний і люди всі добрі»⁷.

Повага до представників інших національностей була і в основі виховання своїх дітей. Ось як пригадує Ідрисов Ескандер:

«Я в свій час ходив щодня на роботу мимо християнського кладовища. Мене вчили читати молитву на кладовищі і я розумів по-своєму, мусульманське повинно бути кладовище. Я і запитав у батька, як же мені бути. Він на мене досить сурово подивився, навіть з образою, зі злістю і каже: "Я думав ти розумніший. Ну і в чому справа? А кому дано знати, хто там. Там покійник, а перед Богом всі рівні. Читай те, що знаєш. А якщо нічого не знаєш, то зупинись на хвилину і промов одне «царство небесне» і йди далі. Вони люди і не дано судити людям, хто там. Там померла людина, і можливо, дуже хороша людина, можливо краща кого іншого"»⁸.

Ось в такому вигляді постає Запорізьке Приазов'я перших років його заселення представниками різних національностей в розрізі усних розповідей свідків та письмових біографічних документів.

На підставі усних свідчень та біографічних документів, порівнюючи їх з офіційними документами органів місцевого самоврядування, можна відтворити ту ситуацію, в якій опинялися переселенці, характер та особливості їх соціалізації в полікультурне суспільство.

Саме захоплення усною історією, її інструментарієм дозволив нам значно розширити діапазон дослідницьких задач в межах локальної історії. Історична пам'ять окремої особистості чи окремої сім'ї вписана в локальну і глобальну історію, наповнена емоціями (як позитивними, так і негативними), світоглядом, мотивацією і ціннісними орієнтирами, що дозволяє краще зрозуміти не лише сутність самих подій, але й як вони відображаються в суспільній свідомості⁹.

Важливо, що усна історія володіє могутнім потенціалом громадянськості. В ході інтерв'ю відбувається зустріч двох поколінь. Старше покоління радо сприймає інтерес молодих до минулого, з задоволенням ділиться своїми спогадами і вдячне за увагу до них. Шанобливе ставлення інтерв'юєрів до представників старшого покоління, до їх життєвого досвіду дозволяє старшим людям набути почуття власної гідності і впевненості в майбутньому нашої країни і культури. Усна історія об'єднує минуле з майбутнім, уможливує спадкоємність поколінь.

Демократизація суспільства та утворення незалежної держави України сприяли розвитку процесів підсилення національної самосвідомості населення регіону. Разом з тим багатонаціональний характер населення знайшов відображення у різноманітних формах міжетнічних стосунків.

І саме усна історія дає можливість виявити деяку спадкоємність і механізм самоідентифікації як окремої людини, так і колективу. Актуальність досліджень в цьому напрямку посилює полідисциплінарність методів для вивчення соціальних аспектів людської діяльності. Усна історія є унікальним феноменом, що може сприяти успішній розбудові культури, економіки, освіти краю.

¹ Кабузан В. М. За селение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губернии) в XVIII—первой половине XIX века (1719—1858 гг.). М., 1976.

² Народи Північного Приазов'я (етнічний склад та особливості побутової культури). Мелітополь, 1997; *Етнокультурні та етноантропологічні чинники в регіональному контексті: на прикладі історії Запорізького краю XIX—XX ст.* Мелітополь; М., 2002; *Етнологічне буття народів Запорізького Приазов'я в геокультурному контексті.* Монографія/За заг. ред. І. П. Аносова, Л. В. Афанасьєвої, М. В. Крилова, М. В. Пригаро. Запоріжжя; Мелітополь; Сімферополь, 2005.

³ *Етнокультурні та етноантропологічні чинники в регіональному контексті: на прикладі історії Запорізького краю XIX—XX ст.* Мелітополь; М., 2002.

⁴ *Етнологічне буття народів Запорізького Приазов'я в геокультурному контексті.* Монографія/За заг. ред. І. П. Аносова, Л. В. Афанасьєвої, М. В. Крилова, М. В. Пригаро. Запоріжжя; Мелітополь; Сімферополь, 2005.

⁵ Ситниченко Л. А. Першоджерела комунікативної філософії. К., 1996.

⁶ *Етнологічне буття народів Запорізького Приазов'я...* С. 219, рядки 6-14. Текст інтерв'ю на вимогу оповідача літературно редакційний.

⁷ Там само. С. 236, рядки 12-19. Текст інтерв'ю на вимогу оповідача літературно редакційний.

⁸ Там само. С. 239, рядки 28-35. Текст інтерв'ю на вимогу оповідача літературно редакційний.

⁹ Томпсон П. Голос прошлого. Устная история/Пер. с англ. М. Л. Коробочкин и др. М., 2003.

Liudmyla AFANASIEVA, Liudmyla HLYNSKA

RESEARCHING SOCIO-CULTURAL PROCESSES IN ZAPORIZHIAN PRYAZOV'IA
(Projects of Laboratory of Sociological Studies,
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University)

The Laboratory of Sociological Studies at the Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University has been exploring ethnic and religious cultures of Zaporizhian Azov region for many years. Numerous ethnographic expeditions to the settlements of ethnic Bulgarians, Czechs, Greeks, Karaims, Mennonites, Dukhobors, Molokans and other peoples have been organized by the Laboratory and constitute a part of these research activities. This long-term work is embodied in scholarly monographs and students' textbooks.

The results of field research are based on the specific memories of significant events, on description of rituals, traditions, lifestyles of several generations over a long period of time. The research team at the Laboratory came to the conclusion that oral history research projects provide unique opportunity to analyze and understand the aspects of social life outside the official history. Such investigations help to highlight the diversity of possible interpretations of the past, to hear the voices of different actors of the social process, and to explain the peculiarities of historical memory.